

O pewnym archaizmie derywacyjnym: dystrybucja sufiksów *-bje i *-ov-bje w collectivach (na podstawie polskiego materiału toponomastycznego)

Słowa kluczowe: collectiva, tematy na *-û, substytucja sufiksu.

doi: <http://dx.doi.org/10.31286/JP.101.3.8>

Większość toponimów w rodzaju *Dąbie*, *Bukowie* to pierwotne collectiva. W funkcji apelatywnej są one całkiem dobrze reprezentowane w zabytkach staro- i średniopolskich, natomiast dziś jedynym po nich śladem jest kilka zleksykalizowanych jednostek typu *pierze*, *listowie* oraz – wspomniane już – nazwy miejscowe. Z synchronicznego punktu widzenia formacje te wyglądają na derywowane bezpośrednio od rzeczownika przy użyciu sufiksu, który rekonstruuje się w postaci *-bje, niekiedy są rozszerzone o element *-ov- (lub jego allomorf *-ev-), por. stol. *lipie* ← *lipa*, *bukowie* ← *buk*, *gruszewie* ← *grusza*¹.

Celem niniejszego artykułu jest próba ustalenia reguł pierwotnej dystrybucji sufiksu *-bje i jego rozszerzonego wariantu *-ov-bje w oparciu głównie o materiał toponomastyczny. Pewne zjawiska dotyczące omawianego sufiksu zachowały się w nazwach miejscowych lepiej niż w tekstach doby staro- czy średniopolskiej, na których podstawie nie sposób formułować ogólniejszych wniosków, chociaż oba zbiory danych muszą zostać ze sobą skonfrontowane.

Analiza najstarszych zapisów nazw miejscowych na -(i)e i -owie połączona z wyzyskaniem narzędzi wypracowanych przez językoznawstwo historyczno-porównawcze może – moim zdaniem – nie tylko rzucić nowe światło na pojawienie się elementu *-ov-, ale również podać w wątpliwość ich odrzeczownikową genezę.

Artykuł (poza zarysem historii badań) składa się z dwóch części: punkty 2–5 dotyczą dystrybucji sufiksów *-bje i *-ov-bje z prezentacją materiału, w punktach 6 i 7 poruszono zagadnienie funkcji sufiksu *-bje oraz problem wyodrębnienia się jego funkcji w formowaniu collectivów.

1. Historia badań i materiał

Zagadnienie nazw miejscowych pochodzących od collectivów w toponimii polskiej podjęli przede wszystkim Bogusław Kreja (1988) i Andrzej Bańkowski (1972, 1982). Pierwszy

* pawel.janczulewicz@ijp.pan.pl; ORCID: 0000-0002-2387-3109

¹ Za dyskusję i uwagi do tekstu dziękuję Zbigniewowi Babikowi, Michałowi Osłonowi, Bogumiłowi Ostrowskiemu, Rafałowi Szeptyńskiemu, Krzysztofowi T. Witczakowi oraz anonimowemu Recenzentowi.

z badaczy – na podstawie *Wykazu urzędowych nazw miejscowości w Polsce* – sporządził listę nazw, które przyjmując kryteria fleksyjne i semantyczne, można uznać na poziomie synchronicznym za collectiva z sufiksem *-(i)e*. W zgromadzonym materiale znalazły się zarówno nazwy będące w większości starymi rzeczownikami zbiorowymi, typu *Brzezcie, Dąbie, Lipie*, jak i te, które reprezentują warstwy młodsze, o pozornej strukturze kolektywnej: *Jastrzębie, Sokole, Wilcze, Koźle*² itd.

Zagadnienie nazw miejscowości na **-bje* pobieżnie potraktował A. Bańkowski (1972: 281–283), ograniczając się do wskazania kilku nazw wsi i przysiółków uwzględnionych w *Spisie miejscowości PRL* oraz ich podstaw derywacyjnych, a następnie sklasyfikowania ich na podstawie frekwencji. W późniejszej pracy (Bańkowski 1982: 83–84) badacz zasugerował, że nazwy typu *Grabow(o), Głogow(o), Tarnow(o)* wywodzą się z pierwotnych collectivów: *grabowie, głogowie, tarnowie*, które uległy asymilacji morfologicznej do nazw twar-dotematowych z sufiksem *-ow/-ew-*. Powyższe przykłady nie mają poświadczeń w źródłach historycznych, a hipoteza jest oparta na przesłankach wynikających z ubogiej dokumentacji tego typu zjawisk zarówno wśród pierwotnych collectivów (*Bukowie* XIII–XVI w. > dziś *Buków*, *Cisowie* XIV–XVI w. > dziś *Cisew/Cisów*, *Olszewie/Olszewo* 1613, *Pniewie* 1576 > dziś *Pniewo*), jak i nazw formacji sytuatywnej (*Przeborowie/Przyborowie* XIV–XVII w. > dziś *Przyborów*, *Zaborowie* XVI w. > dziś *Zaborów*).

Na potrzeby niniejszego artykułu wzięto pod uwagę tylko nazwy derywowane od nazw drzew, krzewów i innych roślin oraz – tam, gdzie było to uzasadnione – tworzone od podstaw topograficznych, chociaż wnioskowanie na podstawie tych ostatnich jest obciążone dużym ryzykiem błędu ze względu na trudne do odtworzenia znaczenie derywatu.

Niemal cała dokumentacja materiałowa została zaczerpnięta z *Nazw miejscowych Polski* (NMPol). Ekskserpcja źródeł grupujących poświadczenia toponimów z określonych terenów (np. *KozWschWlkp; KozPozn; Wolff, Rzetelska-Feleszko* 1982) nie zmieniła obrazu wyłaniającego się ze wspomnianego opracowania; chociaż często uzupełniają one materiał o nieuwzględnione w nim nazwy lasów, pól czy osad. Ze względów objętościowych materiał z innych prac nie jest zamieszczany, z wyjątkiem nazw, które nie ukazały się jeszcze w odpowiednich tomach NMPol.

2. Dystrybucja sufiksów a pierwotny typ deklinacyjny

Zarówno w najstarszych zapisach nazw miejscowych, jak i w staropolskich collectivach na **-bje* część derywatów przybiera sufiks w swej podstawowej formie **-bje*, a część wariant rozszerzony **-ov-bje*. Z synchronicznego punktu widzenia nie da się objaśnić, dlaczego z jednej strony zostały utworzone nazwy miejscowe *Brzeście, Brzezcie, Dąbie, Lipie*, z drugiej zaś *Bukowie, Kruszewie*, skoro z formalnego punktu widzenia motywujące rzeczowniki zasadniczo się nie różnią, por. *brzost, brzoza, dąb, lipa, buk, *krusza* ‘grusza’ (temat palatalny). Materiał staropolski, chociaż miejscami zbieżny z nazwami miejscowymi (por. *brzezcie* ‘las

2 Nazwy te to prawdopodobnie substantywizowane przymiotniki, które powstały poprzez elipsę drugiego członu. W materiale historycznym nie ma ani jednego przykładu na collectivum na **-bje* utworzone od nazwy zwierzęcia (zob. Habrajska 1995: 289–291), choć wykształcenie się takich struktur jest możliwe, por. ros. *вороньѣ* ‘stado wron’, *комарьѣ* ‘chmara komarów’.

brzozowy', *lipie* 'las lipowy', *gruszewie* 'kępa drzew gruszy' [= *Kruszewie*]), wskazuje też na pewne odchylenia względem struktur poświadczonych w warstwie proprialnej, por. *dębowie* 'las(ek) dębowy'. Poza tym w staropolszczyźnie poświadczono są również collectiva o niewątpliwie wtórnej budowie, por. *pączewie* 'pączki roślinne, z których rozwijają się kwiaty i liście' wobec *pącze*, *pąkowie*, *pączkowie* 'ts.'. Wstępne obserwacje dotyczące wyboru sufiksu **-bje* lub **-ov-bje* sugerują, że próba wskazania reguł ich dystrybucji możliwa jest tylko poprzez dokładną analizę materiału toponomastycznego, w którym pewne archaiczne zjawiska derywacyjne widoczne są lepiej niż w tekstach staropolskich. W dalszej części tekstu posłużono się głównie materiałem toponomastycznym, włączając do badań leksykę apelatywną tylko w tych wypadkach, w których może ona coś wnieść do zagadnienia.

2.1. Derywaty z sufiksem **-ov-bje*

2.1.1. Tematy na **-ŭ-*

Pojawienie się sufiksu **-bje* rozszerzonego o element **-ov-* w derywatach od tematów na **-ŭ-* nie powinno wzbudzać poważniejszych kontrowersji i jest w tego typu formacjach poniekąd oczekiwane. Element **-ov-*, będący pierwotnym sufiksem tematycznym na stopniu pełnym (pie. **-eu-* > psł. **-ov-*)³, który w słowiańskim alternuje między innymi z **-u-*, pojawia się przede wszystkim w paradygmacie odmiany tematów na **-ŭ-*, por. scs. *volb* 'wół', gen. sg. *volu*, nom. pl. *volove*. W części derywatów od tematów na **-ŭ-* element **-ov-* pojawia się w pozycji antewokalicznej, por. scs. *volovb*, *volovbnb* 'wołowy', *polovina* 'połowa' (< scs. *polb*, gen. sg. *polu* 'pół, połowa'). W pozycji antekonsonantycznej i przed pauzą wystąpi on w postaci **-u-*, por. scs. adi. *volui* 'wołowy' < **volujb*⁴.

Zarówno polski materiał toponomastyczny, jak i leksyka apelatywna są w odniesieniu do tematów na **-ŭ-* dość skąpe, co w głównej mierze wynika z niedostatku rzeczowników, które można pewnie zrekonstruować dla stanu prasłowiańskiego. Warto jednak odnotować trzy nazwy, chociaż wszystkie z poważnymi zastrzeżeniami i niekoniecznie utworzone od nazw drzew:

– *Borowie*:

<*Borowie*> 1493 wieś zaginiona⁵, <*Borowie*> 1839, wieś, gm. Borowie (NMPol I: 296–297)⁶.

– *Sadowie*:

<*Sadowe*> 1250, <*Sadowye*> 1489, część Złotowa, gm. Kruszwica; <*Sadowye*> 1443, wieś, gm. Mierzęcice; <*Sadowye*> 1470–80, wieś, gm. Pińczów; <*Sadowye*>, <*Szadowye*> 1470–80, wieś, gm. Sadowie (NMPol XIII: 18–19)⁷.

3 Przegląd hipotez dotyczących kształtowania się fleksji słowiańskich tematów na **-ŭ-* można znaleźć np. w Olander 2015.

4 Jak pokazał Walerij L. Wasiljew prawdopodobnie do tego typu należą polskie nazwy rzeczne *Boruja*, *Borujka*, por. strus. limnonim *Boruj* (Vasil'ev 2012: 568–569).

5 Do tej samej wsi odnoszą się również zapisy <*Naborowie*> (1414–25) 1456, <*Borovyani*> (1448) 1456, <*Borovyeni*> 1473 (NMPol I: 297).

6 Wcześniej wieś nosiła nazwę *Jastrzębie*. W 1548 roku zostało lokowane miasto <*Borowe*>, ale zapis jest dwuznaczny i pozwala również na lekcję *Borowe*.

7 Nazwa jest dziś o wiele częstsza; materiał został ograniczony do zapisów nazw miejscowych stosunkowo jednoznacznych.

– *Wierzchowcie*:

<*Wierzchowcie*> 1581, wieś, pow. krakowski, gm. Wielka Wieś. Wcześniejsze poświadczenia wskazują na postać *Wierzchowisko* lub *Wierzchowiska*, por. <*Vyrchowysko*> 1470–80, <*Wyerchowiska*> 1529 (Rymut 1967: 178). Możliwe, że konkurowały tutaj synonimy, por. *wierzchowisko* ‘najwyższa część drzewa’, *wierzchowcie* ‘ts.’ (L)⁸.

Brak starych i pewnych przekazów n.m. *Borowie* w polskim materiale może być spowodowany wczesnym wyjściem z użycia znaczenia ‘sosna’ na korzyść ‘las sosnowy’, co nie stanowi już dobrej podstawy do formowania *collectivów*. Podobne zastrzeżenie odnośnie do podstawy formowania *collectivów* można wysunąć względem *Sadowia*.

2.1.2. Tematy na *-ū

Na związek między sufiksem *-ov- przymiotnika a tematem na *-ū, od którego został derywowany, jako pierwszy chyba zwrócił uwagę André Vaillant, ilustrując to zjawisko przykładami staroruskimi: *Turovō*, *Gudovō* ← n.os. *Tury*, *Gudy* oraz serbskochorwackimi adi. *bŭkov*, *smōkov* ← *bŭkva* ‘buk’, *smōkva* ‘figa’ (Vaillant 1958: 286; 1974: 439)⁹. Podobnie utworzone przymiotniki można odnaleźć w materiale słoweńskim *bŭkov*, *smōkov*, *brēskov* ← *bŭkeve*, *smōkeve*, *brēskeve* ‘brzoskwinia’ (Šekli 2019). Więcej przykładów na sufiks *-ov- można wskazać już tylko formach z nawarstwionym innym sufiksem przymiotnikowym, por. sło. *cerkōven*, ch. *črkōvni* ← **čvrky/cir(č)ky* (?) (Furlan 2010: 210); n.m. *Poltowsko* (dziś *Pultusk*) ← *Peltew* < **pō/vlty* (Loma 2002: 177)¹⁰.

Geneza pojawienia się sufiksu *-ov- w przymiotnikach od tematów na *-ū nie została jeszcze przekonująco objaśniona; podstawy upatruje się w tematach rzeczownikowych poświadczonych w tekstach starocerkiewnosłowiańskich typu *crōkovō* ‘kościół, cerkiew’, *ljubovō* ‘miłość’, gdzie -o- miałyby zostać wprowadzone wtórnie na wzór -e- w tematach na *-men-, a punktem wspólnym byłby nom. sg. *-y: nom. sg. **kamy*: acc. sg. **kamenŭ* = nom. sg. **ljuby*: acc. sg. **ljubovŭ* → **ljubovō*. Od nowego tematu tworzone by były przymiotniki z sufiksem *-ō, tj. **bukov-ō* ‘buk’ → **bukov-ō* ‘związany z bukiem’ (Furlan 2010: 210; Šekli 2019: 284). Trudno jednak przyjąć wprowadzenie stopnia o w tematach na *-ū pod wpływem tematów na *-men-, gdzie *-e- występuje w całym paradygmacie, a poświadczenia z -o- w tematach na *-ū ograniczone są do form acc. sg i instr. sg. Wydaje się, że scs. acc. sg. -ovŭ i sufiks *-ov- tworzący przymiotniki od tematów na *-ū mają różne pochodzenie. Za ich heterogenicznością przemawia z jednej strony zawężenie -o- w paradygmacie odmiany tematów na *-ū do form, w których ō znajduje się w pozycji mocnej, za czym przemawiają również zapisy instr. sg.

8 Wieś jest położona w dolinie z licznymi skałami wapiennymi, niewykluczone więc, że nazwa nawiązuje do ich szczytów. *Collectivum* mogło się też uformować wtórnie wraz z zawężeniem użycia końcówki nom. pl. -owie, por. stpol. nom. pl. *wierzchowie*.

9 W literaturze można znaleźć więcej przykładów na substytucję sufiksu tematycznego *-ōv- przez *-ov- (zob. Loma 2002: 177–178; Furlan 2010).

10 Stcz. adi. *brēskovŭj*, *ředkovŭj* (← *brēskeve* ‘brzoskwinia’, *ředkeve* ‘rzodkiew’) prawdopodobnie tutaj nie należą. Ze względu na poświadczenia *brēskovŭj*, *ředkovŭj* należy założyć, że doszło do dysymilatywnego zaniku pierwszego -v- (Gebauer 1970; StčS). Szczegółowych badań wymaga ustalenie dawności form ukraińskich typu *žovkivs’kyj*, *bilocerkivs’kyj* ← n.m. *Žovkva*, *Bila Cerkva*, gdzie ukr. -iv- < *-ov-. Zdaniem niektórych badaczy ukształtowały się one wtórnie (zob. Šul’hač 2001: 176–177).

na *-ovijŕ* (< **-ovbŕjŕ*)¹¹, z drugiej – ograniczenie arealne, które może być spowodowane lokalną tendencją do labializacji **ɔ*¹², zatem wywód scs. acc. sg. *-ovb* < **-ovb* jest rozwiązaniem bezpieczniejszym. Duża część przykładów scs. *o* < **ɔ* pochodzi z obszaru macedońskiego, gdzie rozwój **ɔ* > *o* datuje się już na XI wiek (Stieber 1979/2005: 35). Ślady sufiksu **-ov-* w przymiotnikach odnaleźć można na różnych obszarach Słowiańszczyzny, co trudno uzasadnić niezależnymi innowacjami, niełatwo jednak ocenić jego archaiczność.

Na szczególną uwagę w kontekście substytucji sufiksu **-ov-* przez **-ov-* zasługują w tym kontekście collectiva na **-bje*, które zawsze wybierają sufiks **-ov-*, por. np. ch. *bŭkovlje* ‘las bukowy’ ← *bŭkva*, strus. *smokovbje* ← *smoky*.

Collectiva utworzone od tematu na **-(j)ŭ* można postulować dla następujących nazw:

– *Bukowie*:

<*Bukowye*> 1470–1480, wieś, pow. ostrowiecki, gm. Kunów; <*Bukowie*> 1577 wieś nieistniejąca, włączona do Bukowca, pow. węgrowski, gm. Węgrowiec¹³; <*Bukowye*> 1511/12, dziś *Bukowie Dolne* i *Bukowie Górne*, dwie wsie, pow. bełchatowski, gm. Drużbice; <*Bucowye*> 1421, dziś *Buków*¹⁴, wieś, gm. Mogilany (NMPol I: 449–450, 456).

Poza nazwami *Bukowie* dziś częściej występują *Bucze*¹⁵, nieobecne w dawnych przekazach – najstarsze wystąpienie (według NMPol) datowane jest na drugą połowę XVIII wieku (NMPol I 416).

Obok wariantu **bukɔ* ‘buk’ istniał wariant **buky*, **bukɔve*, kontynuowany dziś w znaczeniu ‘buk’ przede wszystkim w językach południowosłowiańskich, w grupie zachodniosłowiańskiej częstszym znaczeniem jest ‘owoc buku, bukiew’, por. sło. *bŭkev* ‘buk’, srb./ch. *bŭkva* ‘ts.’, stcz. *bukev* ‘buk, owoce buku’, stpol. *bukiew* ‘owoc buku’. Podejrzewa się, że **bukɔ* jest wariantem młodszym od **buky*, powstałym pod wpływem innych nazw drzew rodzaju męskiego (SP I: 445).

– (?) *Cisowie*:

<*Czissowye*> (1294), <*Czysowye*>, <*Cyssowye*> (1347), <*Cyszowye*> 1496, dziś *Cisew*, wieś, pow. turecki, gm. Turek (NMPol II: 151).

Nazwy cisu w warstwie apelatywnej nie mają poświadczeń wskazujących na temat na **-ŭ* i sprowadzają się najczęściej do m. **tisɔ* lub f. **tisa*. Na uwagę zasługuje jednak trzeci wariant **tisy*, **tisɔve*, który można zrekonstruować na podstawie południowopolskiej nazwy *Ciświca* (sześć nazw, w tym trzy ojkonimy), położonych w trójkącie Jarocin – Konin – Burzenin k. Sieradza (Babik 2008: VI.1). Nazwę miejscową *Cisowie* można by potraktować jako anomalię,

11 Por. *smokovijŕ* (Sav.), *cr(b)kovijŕ* (Ass.; Zogr.). Pojawianie się instr. sg. na *-ovijŕ* dodatkowo osłabia koncepcję wyrowadzenia acc. sg. **-ovb* < pie. **-euh* m z typu histerokinetycznego, co proponował Frederik Kortlandt (1997: 160). Pozycja jeru w instr. sg. *-ovijŕ* nie jest jednoznaczna, ale na korzyść „krótkości” *-i-* (< **b*) mogą świadczyć zapisy scs. *denije* (Ass.; Mar.), *volija* (Ass.; Zogr.; Sav.; Ostr.) (zam. *dnvje*, *volija*) (Aizetmüller 1978: 37), oba częściowo z obszaru macedońskiego.

12 Na zapisy z *-o-* jako pierwszy zwrócił uwagę Jan M. Rozwadowski (1915), chociaż z treści artykułu nie wynika jednoznacznie, czy formy te uważa za pierwotne, czy wtórne.

13 Najstarszy zapis <*Bucove*> 1153 może być odczytany również jako *Bukowe*. Poza tym poświadczono warianty: <*Buchowo*> (1222) 1426, <*Bukow*> (1322). W pobliżu znajduje się jezioro *Bukowie* (<*Bukowie*> 1477).

14 W latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia wieś – chociaż w mianowniku ustaliła się postać *Buków* – odmieniała się *Bukowia*, *Bukowiu* itd. (zob. Doroszewski 1955: 390–391).

15 Nazwa miejscowa *Buĉje* (< **buĉbje*) jest poświadczona w serbskiej bulli z 1316 r.: *Buĉje* (Loma 2013: 39).

gdyby nie jej położenie w bezpośrednim sąsiedztwie z *Ciświcami*. Niewykluczone zatem, że wariant **tisy* rzeczywiście funkcjonował w południowej Wielkopolsce¹⁶.

– *Kruszewie*:

<*Krvsewie*> (1333 lub 1334), dziś *Kruszew*, wieś, pow. grójecki, gm. Pniewy; <*Cruszewe*>, <*Krussevo*>, <*Krussewe*> 1405, zapis wskazujący na palatalność w pojawia się dopiero w XVI wieku <*Kruszewie*> 1578, wieś, pow. płoński, gm. Baboszewo; <*Krussevye*> 1388, dziś *Kruszewo*, wieś, pow. ostrołęcki, gm. Gaworowo (NMPol 360–362).

Poza nazwami miejscowymi znany jest również apelatyw *gruszewie* (SStp). Nazwy drzewa i owocu gruszy w najstarszych polskich przekazach pojawiają się tylko w postaci sufigowanej *gruszka* (1398 r.), *kruszka* (XV w.); wariant *grusza* znany jest dopiero od XVIII stulecia. Dla języków zachodniosłowiańskich i zachodniej grupy języków południowosłowiańskich jako najstarszą postać nazwy drzewa i owocu można zrekonstruować wariant **kruši*, **krušbvel*/**gruši*, **grušbve*, poświadczony na peryferii i w nazwach miejscowych, por. głuź. *krušej*, gen. sg. *krušwje*, płb. *graušaj* (< **gruši*), ch. czak. *kruši*, *hrušva*, pol. n.m. *Kruszwica*. Od formy **kruši*/**gruši* została utworzona nowsza **krušbka*/**grušbka*¹⁷, kontynuowana dziś w językach zachodniosłowiańskich i zachodniej grupie języków południowosłowiańskich, gdzie – poza polskim – formy sprowadzające się do **kruša*/**gruša*¹⁸ nie są znane (zob. Janczulewicz 2020). Samogłoska *e* w sufiksie *-ew-* w apelatywie *gruszewie* nie może pochodzić z jeru, ponieważ oczekiwalibyśmy wówczas postaci **gruszwie* (< **grušbwbje*¹⁹), por. n.m. *Zabrze* < **zadōbwbje*, śrpol. *bez-dnie* < **bezđōwbje*. Na szczególną uwagę zasługują słe. *hrúševje* ‘drzewa gruszy, coll.’ oraz adi. *hrúšev* ‘gruszkowy’, które można uznać za relikty psł. **kruši*. Pol. *grusza* jest najprawdopodobniej derywatem wstecznym od *gruszka* (ESJP).

2.2. Derywaty z sufiksem **-bje*

Pozostały materiał dostarcza danych odnoszących się do collectivów utworzonych jedynie od tematów na **-o-* i **(j)a²⁰*, w których niemal zawsze – w przeciwieństwie do derywowanych od tematów na **-ū-* i **(j)ū* – występuje wariant sufiksu **-bje* (odstępstwa zob. punkty 3 i 4).

Tematy na **-o-*:

– *Brzeście*:

<*Brzescze*> 1368, <*Brzescie*> (1426), wieś, pow. płoński gm. Baboszewo; <*Brzescze*> (1385), <*Brzesczye*> 1579, wieś, pow. pińczowski, gm. Pińczów; <*Bresce*> 1383, <*Bresczye*> 1490, wieś, pow. jędrzejowski, gm. Wodzisław; <*Brescye*> 1489, dziś Brześć, wieś, pow. inowrocławski,

16 Nazwa miejscowa *Tisvice* (<*Tiswicze*> 1456) znana jest również z terytorium Czech (Profous 1954–1957 IV: 340).

17 Por. stosunek pomiędzy **bōči* (sł. *bāčva*, srb. *bāčva*, strus. *bōčbvb*, stcz. *bečvār* ‘bednarz’): **bōčbka* (pol. *beczka*, cz. *bečka*, ros. *bočka*); **nōfi* (ros. gw. *nočva*, ch. *nāčve*, cs. *nōštvi*): **nōfbka* (pol. *niecka*, stcz. *necky*); **laty* (strus. *latovb*, słe. *látva*): **latōka* ‘rodzaj garnka’ (stpol. *látka*, stcz. *látka*), **koty* (stpol. *kotew*): **kotōka* (stpol. *kotka* ‘kotwica’).

18 N.m. *Krusze* niekoniecznie muszą mieć związek z formą **kruszał*/**grusza*. Apelatywu sprowadzającego się do postaci ***krušbje*/***grušbje* prawdopodobnie nie da się zrekonstruować.

19 Tego typu struktury w słowiańskim nie są znane. Próba wyjaśnienia ich braku znajduje się w punktach 5 i 7.

20 Collectiva i formy nom. pl. utworzone od tematów na **-ja* (np. *Olsze*) są w świetle grafii staropolskiej niemożliwe do odróżnienia, zostały więc pominięte w prezentacji materiału. Collectiva powinny się różnić jakością samogłoski wygłosowej od form mianownika liczby mnogiej (*é* vs. *e*).

gm. Kruszwica; <Brescie> (1394) 1431, dziś Bereść, wieś, pow. zamojski, gm. Grabowiec; <Bresce> 1250, <Brzesczcie> 1314, <w Brzesczu> 1420, dziś Brześć Kujawski, miasto, pow. włocławski, gm. Brześć Kujawski; <Antiquo Brzesczcie>, dziś Stary Brześć i Starobrzeska Kolonia, dwie wsie, pow. włocławski, gm. Brześć Kujawski (NMPol I: 376–377).

– *Dąbie*:

<Dambye> 1443, wieś, pow. będziańskim, gm. Psary; <Dambe> (1232); <Dambye> 1511–23, miasto, pow. kolski; <Dambe> 1399, <Dambye> 1429, wieś, pow. myślenicki, gm. Raciechowice; <Dambe> (1254) 1445, <Dąmbye> 1470–80, część Krakowa, dawniej wieś; <Dambe> 1357, <Dambye> 1511–23, wieś, pow. łączycki, gm. Łęczycza; <Dambye> 1419, osada zaginiona, pow. poznański, gm. Mosina; <Dambye> (1391) 1556, wieś, pow. sandomierski, gm. Zawichost (NMPol II 273–275).

– *Jaworze*:

<Iaworsze> 1408, <Jaworze> 1581, wieś, pow. jasielski, gm. Nowy Żmigród; <Jaworze> (1358) 1523, dziś Jaworze Dolne i Górne, dwie wsie, pow. dębicki, gm. Pilzno (NMPol IV: 146–147).

Tematy na *-a:

– *Brzezcie*:

<Brzeze> (1339), osada zaginiona, dziś część Kalisza; <Breze> 1223, część Raciborza, dawniej wieś; <Breze> 1341 1275, wieś, pow. starachowicki, gm. Pawłów; <Breze> 1341, wieś, pow. buski, gm. Wiślica; <Brese> 1309, wieś, pow. wielicki, gm. Kłaj; <Brzeszye> (1261) 1445, wieś, pow. krakowski, gm. Zabierzów; <Breze> 1278, wieś, pow. gostyński, gm. Gostyń; <Brese> 1303, wieś, pow. włocławski, gm. Brześć Kujawski (NMPol I: 378–379).

– *Lipie*:

<Lype> 1338, <Lypye> 1489, osada, pow. inowrocławski, gm. Gniewkowo; <Lype> 1294, <Lypye> 1489, cz. wsi Nowy Dwór, pow. bydgoski, gm. Koronowo; <Lipie> (1403) 1609, wieś nieistniejąca, leżała w starostwie grodowym krasnostawskim; <Lippie> 1389, wieś, pow. kłobucki, gm. Lipie; <Lippye> (1444) 1518, wieś, pow. starachowicki, gm. Brody; <Lypye> 1392, cz. wsi Sadek, pow. limanowski, gm. Jodłownik; <Lyppe> (1334) 1415, wieś, pow. tomaszowski, gm. Czerniewice; <Lype> 1396, <Lypye> 1535, wieś, pow. wrzesiński, gm. Miłosław; <Lypye> 1417, wieś, pow. grójecki, gm. Błędów (NMPol VI: 128–129).

– *Sośnie*:

<Szosznye> 1413, <Sosnye> 1510, dziś Suśnia, wieś, pow. krotoszyński, gm. Koźmin Wielkopolski (KozWlkp II: 233).

– *Wierzbie*:

<Wirzbe> 1399, <Wierzbie> 1545²¹, wieś, pow. miechowski, gm. Charsznica (Rymut 1967: 177); <Wirzbye> 1483, <Wierzbie> 1531²², wieś, pow. zamojski, gm. Łabunie (Czopek 1988: 199); <Wyrzbye> 1459, wieś, pow. wieluński; <Wyerzbye> ok. 1520, osada, pow. rawski (KozWschWlkp II 215); <Wyerzbye> 1447 (1523), nazwa terenowa w Zegrzu, pow. legionowski, gm. Serock (Wolff, Rzetelska-Feleszko 1982: 190).

21 Poświadczono również postać <Wirbicza> (1333) 1445.

22 Poświadczono również postać <Wirzba> (1435) 1612.

3. Dystrybucja sufiksów a struktura rdzenia

Zaprezentowana powyżej dystrybucja klasyfikująca *collectiva* z sufiksami **-bje* i **-ovbje* nie ma pełnego pokrycia w faktach. W materiale źródłowym – zarówno onomastycznym, jak i apelatywnym – wyodrębnia się grupa *collectivów* przybierających sufiks **-ov-bje*; ich podstawa słowotwórcza nie należała ani do deklinacji na **-ŭ-*, ani na **-û-*, charakteryzuje je natomiast rdzeń, który po zaniku jerów stał się asylabiczny²³. Chodzi tu o następujące przypadki:

– *Krzewie*:

<*Krzewye*>, <*Krzewie*> 1511–1523²⁴, wieś, pow. kutnowski, gm. Krośniewice; <*Krzewye*> 1421, dziś Krzewie i Krzewie Drugie, dwie wsie, pow. włocławski, gm. Lubień Kujawski (NMPol V: 397–398).

– *Pniewie*:

<*Pnewe*> 1392²⁵, dziś Pniewo, wieś, pow. kolski, gm. Chodów; <*Pnyewye*> 1511–1523²⁶, dziś Pniewo i Małe Pniewo, dwie wsie, pow. kutnowski, gm. Bedlno.

Chociaż zaprezentowane przykłady nie są liczne w warstwie toponimicznej, to nawarstwienie się sufiksu **-ov(-ev-)* w powyższych przykładach wygląda na tendencję prapolską²⁷. Oba wyrazy mają poświadczenia apelatywne, por. stpol. *krzewie* ← *kierz*, *pniewie* ← *pień*. Do tej grupy zaliczyć można również *knowie* ‘suche źdźbła’ (SP XVI) jako pierwotne *collectivum* od **kǫnǫ* ‘coś odciętego, rozszczepionego’ (SEJP II: 288–289).

4. Odstępstwa

Poniżej przedstawiono nazwy miejscowe derywowane od tematów na **(j)o-* i **-a*, które przybierają element **-ov-*, chociaż nie spełniają przedstawionych powyżej warunków.

– *Grabie* i *Grabowie*:

<*Grabe*> 1425; <*Grabye*> 1426, wieś, pow. płoński, gm. Nowe Miasto; <*Grabie*> (1405) 1584, wieś, pow. wielicki, gm. Wieliczka; <*Grabye*> 1448, wieś nieistniejąca, pow. mielecki, gm. Mielec; <*Grabe*> (1364) 1389, <*Grabye*> 1490, wieś, pow. bocheński, gm. Łapanów; <*Grabe*> 1409, <*Grabye*> 1432, wieś zaginiona, dziś prawdopodobnie Falenica, część Warszawy; <*Grabe*> 1338, <*Grabye*> 1419, dziś Grabie, wieś, pow. aleksandrowski, gm. Aleksandrów Kujawski, i Stare Grabie, część wsi Kawęczyn, pow. inowrocławski, gm. Gniewkowo; <*Grabye*> 1444, dziś Grabie Polskie i Nowe Grabie, dwie wsie, pow. płocki, gm. Gąbin (NMPol III 325–326).

<*Grabowye*> 1476, dziś Grabówie, wieś, pow. łaski, gm. Widawa; <*Grabowye*> 1423²⁸, dziś Grabowa, wieś, pow. zawierciański, gm. Łazy.

23 Możliwe, że dodatkowym warunkiem było zakończenie rdzenia rezonantem.

24 Najstarszy zapis miał jednak postać <*Krzewo*> 1394.

25 Wcześniejsze i późniejsze poświadczenia mają postać *Pniewo*: <*Pneuo*> 1387, <*Pnyewo*> 1399.

26 Najstarszy zapis <*Pnewo*> 1396.

27 Niewykluczone, że **kǫnǫbje* odzwierciedlone jest w zaginionej czeskiej nazwie miejscowej *Kří* (Orth, Sládek 1870: 316). Staroczeskie apelatywy poświadczone są już tylko w wariantach na **-ovbje*, por. *křovie*, *přovie* (Gebauer 1970: SStč).

28 Przykład niepewny. Nazwa poświadczona w bardzo różnych wariantach, por. <*Grabouich*> 1342, <*Grabowa*> (1380), <*Grabow*> 1394, <*Grabowisk*> 1396, <*Grabouiecz*> 1419, <*Grabowe*> 1409 (*Grabowie?*), <*Grabouicze*> 1419 i in.

– *Karczewie i Karcze* (← **kərčv* ‘resztką pnia z korzeniami’):

<*Carczewo*> 1428, <*Carczewye*> 1428²⁹, dziś Karczew, pow. otwocki (NMPol IV: 331).

<*Karcze*> 1510, wieś, pow. siedlecki, gm. Zbuczyn Poduchowny (NMPol IV: 330).

Pochodzenie tych ostatnich nazw od pierwotnych collectivów nie jest pewne. Mogą być utworzone od nazwy osobowej *Karcz* (ibid.).

– *Oswie i Osie* (← **osa* ‘osika’):

<*Oszowie*> 1507, <*Ossowye*> 1511–23, dziś Osówie, wieś, pow. kolski, gm. Babiak (NMP VIII: 193); <*Ossowye*> 1570–71, las między Tłukawami a Wyszynami (KozPozn I: 560).

<*Ossie*> 1534³⁰, wieś, gm. Osie (NMPol VIII: 162), <*Osszie*> 1571, <pod *Ossiem*> 1571, las pod Tłokami (KozPozn I: 554).

– *Sitowie*:

<*Szythowye*> 1511–23, <*Sitowie*> 1576, osada zaginiona, leżała w parafii Rdutów w dawnym pow. łęczyckim (NMPol XIII: 213). Poza nazwą miejscową liczne poświadczenia apelatywu *sitowie* od XV wieku (SStp) z paralelnie utworzonymi rzeczownikami w innych językach słowiańskich, por. ros. *sitovbë*, śl. *sītovje*³¹.

5. Chronologia względna derywatów z sufiksem *-ov-bje

Najstarszą warstwą collectivów z sufiksem *-ov-bje były najprawdopodobniej derywaty od tematów na *-ŭ- i *-ū-, lecz trudno z pełnym przekonaniem stwierdzić, czy rzeczywiście w materiale słowiańskim zachowało się pierwotne collectivum od tematu na *-ŭ-³². Pewniejszy materiał stanowią przykłady od tematów na *-ū-; chociaż **buky* ‘buk’ i **krušil* **gruši* ‘grusza’ mają warianty o temacie na *-o- i *-ja-, to uznanie elementu *-ov- w collectivach na *-bje za substytucję sufiksu tematycznego *-bv- ma oparcie w derywacji przymiotnika. W materiale nie udało się odszukać collectivów od tematów na *-ū-, gdzie sufiks *-bje następowałby bezpośrednio po tematycznym (np. ***bukčvbje*)³³.

Młodsza warstwa konsekwentnie przybierająca sufiks *-ov-bje są collectiva utworzone od wyrazów z rdzeniem asylabicznym po zaniku jerów: *krzewie*, *pniewie*, *knowie*. Konsekwencja wyboru rozszerzonego wariantu sufiksu może być ograniczona do polskiego obszaru językowego.

Najtrudniej wyjaśnić odstępstwa od przedstawionych powyżej reguł – geneza pojawienia się wariantu na -owie może być za każdym razem inna. Z pewnością neosufiks -owie został wyabstrahowany, co widać w rozbieżnościach pomiędzy materiałem apelatywnym a propriálnym, por. stpol. *dębowie* i n.m. *Dąbie*. Niewykluczone, że nowszą nazwą jest *Grabowie*, o czym świadczy zdecydowana przewaga nazw miejscowych *Grabie*. Do twórców nowszych może również należeć *sitowie*. Związek *Osowia* z osiką nie jest przesądzony, apelatyw sprowadzający

29 Pierwsze poświadczenie: <*Carczewo*> 1419.

30 Wcześniejsze poświadczenie <*Osse*> 1438 nie wyklucza lekcji *Ose*.

31 W strus. poświadczony tylko wariant *sitie* (SRÂ XI–XVII 24: 159).

32 Dla formy **borovbje* materiał porównawczy nie jest zbyt obfity, a wariant **borbje* potwierdzają już przekazy średniowieczne (por. SP I: 330).

33 Jedynym przykładem może być strus. *smokvie*, ale jest to raczej wariant młodszy od *smokva*. Oczekiwanym rozwojem fonetycznym **smokčvbje* byłoby i tak ros. *smokovbe*, z perspektywy zapisów strus. znaczenie ma brak zapisów collectivów przez -bv- (zawsze -ov-).

się do postaci **osovbje* prawdopodobnie nie ma poświadczeń w językach słowiańskich³⁴. Spośród odstępstw najstarsze może być *Karczewie* ze względu na stare poświadczenia apela tywu w materiale wschodniosłowiańskim; trudno jednak orzec, czy na wybór rozszerzonego wariantu sufiksu nie miał wpływu czasownik **kərčevati* ‘karczować’ (ĚSSĀ 13: 209).

6. Funkcje i pochodzenie sufiksu **-bje*

Sufiks **-bje* tworzy szereg innych formacji derywowanych od przymiotników i imiesłowów przeszłych biernych. Należą tutaj (często konkretyzowane) abstracta odprzymiotnikowe typu **veselbje* ‘wesołość, radosne wydarzenie’ ← **veselō* ‘wesoły’, **sədorvbje* ‘zdrowie’ ← **sədorvō* ‘zdrowy’, **ostrbje* ‘ostrze, ostra krawędź narzędzia’ ← **ostrō* ‘ostrzy’ oraz odimiesłowowe nazwy czynności i stanu, jak **bitbje* ‘bicie’ ← **bitō*, **dēlanbje* ‘działanie, czynienie’ ← **dēlanō*, **voženbje* ‘wożenie’ ← **voženō*. Znane są również derywaty od wyrażań przymiokowych, jak: **oblīčbje* ‘twarz, oblicze’ ← **ob lice/lici*, **zagorbje* ‘miejsce za górą’ ← **za gorōjō*, a także wyrazy, w których sufiks **-bje* pełniłby tylko tzw. funkcję strukturalną, na przykład scs. *znamenije* ‘znak’ ← **znameŕ*, **znamene* ‘ts.’ (SP I: 85).

Zdaniem Franciszka Sławskiego funkcja zbiorowa sufiksu **-bje* rozwinęła się na podstawie konkretyzowanych abstractów odprzymiotnikowych, które przeszły w collectiva typu **obilbje* ‘obfitość, bogactwo; zboże’ ← **obilō* ‘obfity, bogaty’, **səbožbje* ‘dobry los, szczęście, bogactwo; dobytek, zboże’ ← **səbogō* ‘szczęśliwy’ (SP I: 86).

Sufiks **-bje* najczęściej bywa wyprowadzany z pie. **-iyo-m*, gdzie **-iyo-* byłoby sufiksem przymiotnika odrzeczownikowego, chociaż jedyne odpowiedniki znajduje się wśród bardzo słabo poświadczonych w słowiańskim abstractów odrzeczownikowych, por. scs. *sənije* ‘widzenie senne’: stind. *svāpnjam*, łac. *somnium*; psł. **ustbje* ‘ujście rzeki’: łac. *ōstium* ‘wejście, drzwi, otwór; ujście rzeki’³⁵ (Brugmann 1906: 188; SP I 86).

7. Geneza collectivów na **-bje*

Przedstawiony powyżej materiał pozwala sformułować hipotezę o deadiektywnym pochodzeniu collectivów z sufiksem **-bje*. Na korzyść przypuszczenia można przywołać następujące argumenty:

(1) Collectiva derywowane od tematów na **-ū* konsekwentnie przybierają sufiks **-ov-bje*, w których element **-ov-* można pewnie wyprowadzić jedynie poprzez stadium przymiotnikowe³⁶. Zakładałoby to następujący scenariusz derywacji: **buky* ‘buk’ → **bukovo(je)* (*město*) ‘miejsce bukowe; miejsce, gdzie rosną buki’ → **bukovbje* ‘bukowie, las bukowy’³⁷.

34 Poświadczony jest wariant sprowadzający się do **osbje* (ĚSSĀ 32: 98).

35 Podejmowano próby łączenia słowiańskich collectivów na **-bje* z germańskimi na **-ia* (Habrajska, Witczak 1994; Habrajska i in. 2020). Co do krytyki rekonstrukcji pie. **-iyo-*, zob. Matasović 2005.

36 Nic więc dziwnego, że Andrzej Bańkowski (1982: 83–84) był w stanie poprzeć tezę o pochodzeniu nazw miejscowych na *-ów(o)* jako przekształceń collectivów na **-bje* od nazw drzew tylko wybiórczymi przykładami, najczęściej związanymi z tematami na **-ū*.

37 Stadium przymiotnikowe zakłada również A. Bańkowski (1982: 15) w tworzeniu nazw sytuatywnych, jak: *miejsce za lasem* → *miejsce zależne* → *zalesie*. Wyprowadzenie sufiksu **-ovbje* z połączenia sufiksu przymiotnika **-ov-* z **-bje* było już proponowane chociażby przez Witolda Taszyckiego (1935–1936), chociaż hipoteza była całkowicie *ad hoc*.

(2) Najbardziej produktywną i przypuszczalnie najstarszą funkcją sufiksu *-bje była derywacja abstractów od wyrazów o fleksji przymiotnikowej³⁸ (przymiotniki i imiesłowy).

Jeżeli pierwotnie wszystkie collectiva na *-bje były derywowane od przymiotnika, wówczas należałoby przyjąć, że apelatywy stojące za nazwami miejscowymi typu *Dąbie*, *Brzezcie* mają również pochodzenie deadiektyczne. Za istnieniem przymiotników relacyjnych z sufiksem *-b przemawiają głównie³⁹ nazwy miejscowe typu *Dębe* (< **dqb-o-je*), gen. sg. *Dętego*, *Brzoze* (< **berz-o-je*), gen. sg. *Brzozego*, które znane są z prawie całej Słowiańszczyzny (zob. Bajerowa 1957: 19). W świetle powyższego collectivum **dqbbje* byłoby derywowane równolegle do **bukovbje*, a więc: **dqb* ‘dąb’ → **dqbo(je)* (*město*) ‘miejsce, gdzie rosną dęby’ → **dqbbje* ‘dąbie, las dębowy’.

Wyjście z użycia przymiotników z sufiksem *-b i zastąpienie ich formacjami o bardziej wyrazistej budowie stało się punktem wyjścia do derywacji collectivów od rzeczowników. Stosunek **dqbo(je)* (*město*) : **dqbbje* został zastąpiony przez **dqb* : **dqbbje*, co – wraz z ustabilizowaniem się znaczenia zbiorowości derywatu (na miejscu pierwotnego abstractum)⁴⁰ – doprowadziło do wyodrębnienia sufiksu *-bje w funkcji kolektywnej, który zaczął być dołączany bezpośrednio do rzeczownika (np. **pero* ‘pióro’ → **perbje* ‘pierce’). Jedynym śladem po pierwotnym związku z przymiotnikiem są collectiva derywowane od tematów na *-ŭ i *-ŭ.

Trudno jednoznacznie stwierdzić, kiedy mogło dojść do wyabstrahowania nowego sufiksu – z pewnością **perbje* ‘pierce’ i **volsbje* ‘włosie’ są wyrazami o zasięgu ogólnosłowiańskim i dawnej metryce, natomiast archaiczność collectivów odrzeczownikowych nie jest niepodważalna. Apelatywy **bukovbje*, **kruševbje*, będące podstawą wielu toponimów, w trakcie procesów nazwotwórczych mogły być już zleksykalizowane – jedynie n.m. *Cisowie* może sugerować, że proces derywacji odprzymiotnikowej był żywy w średniowieczu, ale nie można ponad wątpliwość stwierdzić, czy rzeczywiście ma związek z *Ciświcami*, a te – z kolei – z cisem.

Skróty

Ass. – Kodeks Assemaniego

ch. – chorwacki

cz. – czeski

czak. – czakawski

głuź. – górnołużycki

gw. – gwarowy

Mar. – Kodeks Mariański

n.m. – nazwa miejscowa

n.os. – nazwa osobowa

38 Niektórzy badacze zakładają pośrednictwo przymiotnika w łac. *ostium* (de Vaan 2008: 436).

39 Być może do niej należy zaliczyć rzadkie przypadki typu **golqb-b* ‘gołąb’ → **golqb-ŭ* ‘związany z gołębiem’ > ros. *golubój* ‘niebieski’ (Miklosich 1875: 51).

40 Trudno rozstrzygnąć, czy pierwotnie było to abstractum – przymiotnik relacyjny jako podstawa derywacyjna raczej nie sprzyja postulowaniu znaczenia abstrakcyjnego. Niektórzy badacze podkreślają niemożność odnalezienia archaicznych collectivów na *-bje ze znaczeniem abstrakcyjnym (Habrajska i in. 2020: 276).

Ostr. – Ewangeliarz Ostromira
 pie. – praindoeuropejski
 plb. – połabski
 pol. – polski
 psł. – prasłowiański
 ros. – rosyjski
 Sav. – Księga Sawy
 scs. – staro-cerkiewno-słowiański
 sle. – słoweński
 srb. – serbski
 stcz. – staroczeski
 stind. – staroindyjski
 stpol. – staropolski
 strus. – staroruski
 śrpol. – średniopolski
 ukr. – ukraiński
 Zogr. – Kodeks Zografski

Bibliografia

- Aizetmüller R. 1978: *Altbulgarische Grammatik als Einführung in die slavische Sprachwissenschaft*, U.W. Weiher, Freiburg i. Br.
- Babik Z. 2008: *Pojednanie z lasem. W stulecie „argumentu florystycznego” w slawistycznych badaniach etnogenetycznych*, nakładem autora, Kraków.
- Bajerowa I. 1957: *Nazwy miejscowe typu Dębe, Orlo*, cz. I, „Onomastica” 3, z. 1, s. 1–42.
- Bańkowski A. 1972: *Rzeczowniki zbiorowe od nazw drzew w toponimii polskiej*, „Język Polski” LII, z. 4, s. 281–286.
- Bańkowski A. 1982: *Zmiany morfemiczne w toponimii polskiej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Brugmann K. 1906, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, Bd. 2, Teil 1, Karl J. Trübner, Strassburg.
- Czopek B. 1988: *Nazwy miejscowe dawnej ziemi chełmskiej i bełskiej (w granicach dzisiejszego państwa polskiego)*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Doroszewski W. 1955: *Objaśnienia wyrazów i zwrotów*, „Poradnik Językowy”, z. 10, s. 389–392.
- ESJP: A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1–2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- ÈSSÂ: *Ètimologièeskij slovar’ slavânskikh âzykov*, red. O.N. Trubačëv, vyp. 1–, Moskva 1974–.
- Furlan M. 2010: *Porabskoslovensko óvca ‘osa’. Praslovanska sinonima *(v)osva : *(v)osa v slovenščini*, „Slavia Centralis”, z. 1, s. 205–213.
- Gebauer J. 1970: *Slovník staročeský*, wyd. 2 (niezmienione), Academia, Praha.
- Habrajska G. 1995: *Collectiva w języku polskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Habrajska G., Witczak K.T. 1994: *Słowiańskie kolektywa drzewne na -bje i ich indoeuropejska geneza*, „Rocznik Slawistyczny” XLIX, z. 1, s. 31–39.
- Habrajska G., Rychło M., Witczak K.T. 2020: *Collective nouns denoting trees in the Scandinavian languages*, „Scandinavian Philology”, vol. 18(2), s. 261–283.
- Janczulewicz P. 2020: *Identyfikacja tematów na *-(j)ũ w materiale polskim i słowiańskim*, „LingVaria” XV, z. 1, s. 201–212.
- Kortlandt F. 1997: *Baltic ē- and i/jā-stems*. „Baltistica” XXXII, z. 2, s. 157–163.
- KozPozn: S. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezyi poznańskiej*, t. 1–2, Towarzystwo Przyjaciół Nauk Poznańskie, Poznań 1916.
- KozWschWlkp: S. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej wschodniej Wielkopolski*, t. 1–2, Krajowy Instytut Wydawniczy, Poznań 1926–1928.
- Kreja B. 1988: *Zagadnienie polskich kolektywnych nazw miejscowych typu Brzezie, Pustkowie*, „Gdańskie Studia Językoznawcze” IV, s. 41–82.

- L: S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa 1807–1814.
- Loma A. 2002: *Starosrpski toponim Byt i neka pitanja supstratnih ū-osnova*, „Onomatološki prilozi” XV, s. 171–184.
- Loma A. 2013: *Toponimija Banjske hrisovulje*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd.
- Matasović R. 2005: *Collectives in -bje in Slavic*, „Suvremena lingvistika” LIX–LX, s. 35–38.
- Miklosich F. 1875: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, Bd. 2, Wilhelm Braumüller, Wien.
- NMPol: *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany*, red. K. Rymut, B. Czopek-Kopciuch, U. Bijak, t. 1–, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków 1996–.
- Olander T. 2015: *Proto-Slavic inflectional morphology: a comparative handbook*, Brill, Leiden–Boston.
- Orth J., Sládek F. 1870: *Topograficko-statistický slovník Čech*, Nakladatel kněhupectví: I.L. Kober, Praha.
- Profous A. 1954–1957: *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny*, t. 1–4, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha.
- Rozwadowski J. 1915: *Przyczynki do historycznej fonetyki języków słowiańskich*, „Rocznik Slawistyczny” VII, s. 9–21.
- Rymut K. 1967: *Nazwy miejscowe północnej części dawnego województwa krakowskiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- SEJP: F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1–5, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Kraków 1952–1982.
- SP: *Słownik prasłowiański*, red. F. Sławski, t. 1–, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Kraków 1974–.
- SRÁ XI–XVII: *Slovar’ ruskogo žyzyka XI–XVII vv.*, red. S.G. Barhudarov, t. 1–, Nauka, Moskva 1975–.
- SSTP: *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. 1–9, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków 1953–1987, t. 10–11, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków 1988–2002.
- StčS: *Staročeský slovník*, red. I. Němec, z. 1–26, Praha 1968–2008 (online: <https://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>, dostęp: 19 kwietnia 2020).
- Stieber Z. 1979/2005: *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Šekli M. 2019: *Izvor pridevnikov tipov bukov in lipov/češnje v slovenščini*, „Slavistična revija”, vol. 67(2), s. 281–289.
- Šul’hač V.P. 2001: *Ojkonimiâ Volyni*, Kyj, Kyjv.
- Taszycki W. 1935–1936: *Kociewie i nazwy pokrewne*, „Poradnik Językowy”, z. 8/9, s. 185–194.
- de Vaan M. 2008: *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*, Brill, Leiden–Boston.
- Vaillant A. 1958, 1974: *Grammaire comparée des langues slaves*, t. 2, IAC–Editions Klincksieck, Paris.
- Vasil’ev V.L. 2012: *Slavânskie toponimičeskie drevnosti Novgorodskoj zemli*, Rukopisnye pamâtniki Drevnej Rusi, Moskva.
- Wolff A., Rzetelska-Feleszko E. 1982: *Mazowieckie nazwy terenowe do końca XVI wieku*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Summary

On a particular derivational archaism: the distribution of the suffixes *-bje and *-ov-bje in collective nouns (evidence from Polish toponomastic data)

Keywords: collectives, Proto-Slavic *ŭ-stems, suffix substitution.

The paper deals with the issue of the distribution of the suffixes *-bje and *-ov-bje in collective nouns preserved in Polish toponyms, e.g. *Dąbie* vs. *Bukowie*. Comparative Slavic data indicate that the extended variant of the suffix *-ov-bje originated, among other things, in derivatives of *ŭ-stems due to the substitution of the thematic suffix *-bv- by *-ov-. It is suggested that the suffix *-bje primarily derived abstract nouns from adjectives, which eventually gave rise to its collective function.